

شیعیان ترک و قلب شیعه

نویسنده: ایاس واحدی



تهران - اردیبهشت ۱۳۹۷

سرشناسه	: واحدی، الیاس، ۱۳۴۷.
عنوان و نام پدیدآور	: شیعیان ترک و قلب شیعه / نویسنده: الیاس واحدی؛ ویراستار طاهره زارع.
مشخصات نشر	: تهران: مؤسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۱۹۰ ص.: مصور، جدول.
شابک	: 978-600-8438-32-8
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا
موضوع	: شیعه و سیاست
موضوع	: Shi'ah and Politics
موضوع	: شیعیان
موضوع	: Shiites
موضوع	: شیعیان -- خاورمیانه -- فعالیت‌های سیاسی
موضوع	: Shiites- Political activity - Asia
موضوع	: ترک‌ان -- آسیا
موضوع	: Turkic Peoples Asia
رده‌بندی کنگره	: BP ۳۳۱ / ۲ ۱۳۹۷
رده‌بندی دیویی	: ۲۹۷/۶۸۳۳
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۱۹۸۴۵۶

www.asnoor.ir
Email:info@asnoor.ir

مؤسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور 

نام کتاب: شیعیان ترک و قلب شیعه
نویسنده: الیاس واحدی
ویراستار: طاهره زارع
تایپ و صفحه‌آرا: مرضیه روشن‌روان
طراح جلد: جواد حسین‌خانی
چاپ و صحافی: اندیشه‌سازان نور
نوبت چاپ: اول - اردیبهشت ۱۳۹۷
شمارگان: ۵۰۰ جلد
قیمت: ۱۸۰,۰۰۰ ریال

کلیه حقوق این کتاب متعلق به مؤسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور است.

فهرست مطالب

مقدمه	۱۳
فصل اول: تاریخچه شیعیان ترک	۱۷
۱. تاریخچه اجمالی جوامع و حکومت‌های ترک	۱۹
۲. تاریخچه اجمالی شیعه‌گری در بین ترک‌ها	۲۴
فصل دوم: ژئوپلیتیک شیعی و جهان ترک	۲۷
۱. جغرافیای شرح	۲۹
۲. ژئوپلیتیک شیعی	۳۱
۱-۲. منادی ژئوپلیتیک شیعی	۳۲
۲-۲. ژئواکونومی شیعیان	۳۲
۲-۳. ژئوکالچر شیعی	۳۴
۲-۴. سیر تاریخی ژئوپلیتیک شیعی	۳۷
- دوره قبل از انقلاب اسلامی ایران (دوره ضعف)	۳۷
- دوره بعد از انقلاب اسلامی ایران (دوره احیا)	۳۸
- دوره بعد از سقوط صدام حسین در عراق به سال ۲۰۰۳ (دوره شکوفایی)	۳۸
۳. ژئوپلیتیک جهان ترک	۳۸
نقاط قوت و ضعف ژئوپلیتیک ترکی	۴۲
۴. مقایسه ژئوپلیتیک شیعی و جهان ترک	۴۴
فصل سوم: جغرافیای شیعیان ترک	۴۹
۱. جمهوری آذربایجان	۵۲
۱-۱. تاریخچه اجمالی جمهوری آذربایجان	۵۲
۱-۲. مشخصات سرزمینی شیعیان جمهوری آذربایجان	۵۵
- موقعیت جغرافیایی و مکانی	۵۵
- ویژگی‌های جمعیتی	۵۵
- مناطق مهم فعالیت مذهبی تشیع در آذربایجان	۶۰
۱-۳. ساختارهای اجتماعی - فرهنگی و سیاسی	۶۳
- نهادهای مردمی و احزاب سیاسی	۶۳
- دانشگاه‌های اسلامی و مراکز آموزش تحت مدیریت اداره مسلمانان قفقاز	۶۷
- اماکن زیارتی شیعیان	۶۸
- احزاب سیاسی شیعیان	۶۹
- موقعیت سیاسی شیعیان جمهوری آذربایجان	۷۱

۷۳	۲. جمهوری ترکیه
۷۳	۲-۱. شیعیان جعفری
۷۳	- تاریخچه اجمالی شیعیان جعفری در ترکیه
۷۵	- مشخصات سرزمینی شیعیان جعفری در ترکیه
۷۶	- ساختارهای اجتماعی - فرهنگی و سیاسی شیعیان جعفری در ترکیه
۷۹	- موقعیت سیاسی شیعیان جمهوری ترکیه
۸۱	۲-۲. علویان جمهوری ترکیه
۸۱	- تاریخچه علویان ترکیه
۸۵	- مشخصات سرزمینی علویان ترکیه
۹۰	- ساختارهای فرهنگی - اجتماعی و سیاسی
۹۳	- نهادهای مردمی علوی
۹۵	- آدگاه - مردمی در بین علویان
۹۶	- خاندان - مهم ترین مراکز تجمع علویان
۹۷	- ساختار سیاسی علویان ترکیه
۱۰۲	- موقعیت سیاسی علویان در ترکیه
۱۰۳	۳. ترکمن های عراق
۱۰۳	۳-۱. تاریخچه اجمالی ترکمن های عراق
۱۰۵	۳-۲. مشخصات سرزمینی ترکمن های عراق
۱۰۹	- ساختار فرهنگی - اجتماعی ترکمن های عراق
۱۱۱	- ساختار سیاسی ترکمن های عراق
۱۱۳	۳-۴. موقعیت سیاسی ترکمن های عراق
۱۱۶	۴. ترکمن های سوریه
۱۱۶	۴-۱. تاریخچه ترکمن های سوریه
۱۱۷	۴-۲. مشخصات سرزمینی ترکمن های سوریه
۱۱۸	۴-۳. ساختارهای فرهنگی - اجتماعی و سیاسی ترکمن های سوریه
۱۲۰	۴-۴. موقعیت سیاسی ترکمن های سوریه
۱۲۱	۵. شیعیان جمهوری ازبکستان
۱۲۱	۵-۱. تاریخچه اجمالی شیعیان جمهوری ازبکستان
۱۲۳	۵-۲. مشخصات سرزمینی شیعیان جمهوری ازبکستان
۱۲۴	۵-۳. ساختارهای فرهنگی - اجتماعی و سیاسی شیعیان جمهوری ازبکستان
۱۲۴	- ساختارهای فرهنگی - اجتماعی
۱۲۷	- ساختارهای سیاسی
۱۲۹	۵-۴. موقعیت سیاسی شیعیان جمهوری ازبکستان
۱۳۰	۶. شیعیان فدراسیون روسیه

۶-۱. تاریخچه اجمالی شیعیان در فدراسیون روسیه.....	۱۳۰
۶-۲. مشخصات سرزمینی شیعیان روسیه.....	۱۳۱
۶-۳. ساختارهای فرهنگی - اجتماعی و شیعیان در فدراسیون روسیه.....	۱۳۳
۷. جمهوری قزاقستان.....	۱۳۴
۷-۱. تاریخچه اجمالی شیعیان جمهوری قزاقستان.....	۱۳۴
۷-۲. مشخصات سرزمینی شیعیان جمهوری قزاقستان.....	۱۳۵
۷-۳. ساختار فرهنگی - اجتماعی و سیاسی شیعیان جمهوری قزاقستان.....	۱۳۶
۷-۴. موقعیت سیاسی شیعیان جمهوری قزاقستان.....	۱۳۷
۸. جمهوری قزاقستان.....	۱۳۷
۸-۱. تاریخچه اجمالی شیعیان جمهوری قزاقستان.....	۱۳۷
۸-۲. مشخصات سرزمینی شیعیان جمهوری قزاقستان.....	۱۳۸
۸-۳. ساختارهای فرهنگی - اجتماعی و سیاسی شیعیان جمهوری قزاقستان.....	۱۳۹
۸-۴. موقعیت سیاسی شیعیان جمهوری قزاقستان.....	۱۴۰
۹. شیعیان جمهوری ترکمنستان.....	۱۴۲
۹-۱. تاریخچه اجمالی شیعیان جمهوری ترکمنستان.....	۱۴۲
۹-۲. مشخصات سرزمینی شیعیان جمهوری ترکمنستان.....	۱۴۴
۹-۳. ساختارهای فرهنگی - اجتماعی و سیاسی شیعیان جمهوری ترکمنستان.....	۱۴۵
۹-۴. موقعیت سیاسی شیعیان جمهوری ترکمنستان.....	۱۴۷
۱۰. جمهوری گرجستان.....	۱۴۸
۱۰-۱. تاریخچه اجمالی شیعیان جمهوری گرجستان.....	۱۴۸
۱۰-۲. مشخصات سرزمینی شیعیان جمهوری گرجستان.....	۱۵۰
۱۰-۳. ساختار فرهنگی - اجتماعی و سیاسی شیعیان جمهوری گرجستان.....	۱۵۲
۱۰-۴. موقعیت سیاسی شیعیان جمهوری گرجستان.....	۱۵۵
۱۱. جمهوری خلق چین.....	۱۵۶
۱۱-۱. تاریخچه شیعیان جمهوری خلق چین.....	۱۵۶
۱۱-۲. مشخصات سرزمینی شیعیان جمهوری خلق چین.....	۱۵۷
فصل چهارم: شیعیان ترک و جمهوری اسلامی ایران.....	۱۵۹
۱. تقابل رویکردهای ناسیونالیستی (ترکی - ایرانی).....	۱۶۱
۲. رقابت ایران در جغرافیای شیعیان ترک.....	۱۶۲
۲-۱. ترکیه.....	۱۶۲
۲-۲. روسیه.....	۱۶۵
۲-۳. جمهوری آذربایجان.....	۱۶۶
۲-۴. بازیگران فرامنطقه‌ای.....	۱۶۸

۳۱	فرصت‌ها و تهدیدهای شیعیان ترک برای ایران.....
۳۱	۳-۱. فرصت‌های شیعیان ترک برای جمهوری اسلامی ایران.....
۳۲	۳-۲. تهدیدهای شیعیان ترک برای ایران.....
۳۲	۴. راهکارهای جذب شیعیان ترک.....
۳۳	۴-۱. توسعه فرهنگ شیعی - ایرانی در جغرافیای ترک.....
۳۳	۴-۲. مدیریت گرایش‌های قومی مشترک بین آذری‌های ایران و جغرافیای ترک.....
۳۳	۴-۳. مقابله با رواج جریان‌های تکفیری در جغرافیای شیعیان ترک.....
۳۴	۴-۴. مقابله با خطر رواج لائیسزم و سکولاریسم ضد دینی در بین شیعیان ترک.....
۳۴	فصل پنجم: نتیجه‌گیری.....
۳۵	۱. راکنش، همبستگی فرهنگی و اصالت مذهبی شیعیان ترک آذری.....
۳۷	۲. نگاه ملی و منطقه‌ای علویان ترکیه.....
۳۹	۳. اهمیت بازیگری گروه‌های فرودولتی ترکمن در عراق و سوریه.....
۳۹	۴. اهمیت اقدام راکنش در بین شیعیان آسیای مرکزی.....
۴۱	منابع و مآخذ.....

مهرست بدای، نمودار و نقشه‌ها

۲۳	گروه‌های قومی مختلف ترک همراه سرزمین، شاخه زبانی، دین و مذهب.....
۳۰	توزیع جغرافیایی، قومی/ زبانی و فرقه مذهبی شیعیان جهان.....
۴۶	توزیع جغرافیایی شیعیان در جهان.....
۴۷	توزیع جغرافیایی ترک‌ها در جهان.....
۵۶	مساحت و جمعیت جمهوری آذربایجان به تفکیک مناطق در سال ۲۰۱۷.....
۶۶	مهم‌ترین رایون‌های دارای تشکل‌های (جمعیت‌های) دینی در جمهوری آذربایجان.....
۸۶	سهم مناطق مختلف جغرافیایی از پیروان مذاهب اسلامی در ترکیه.....
۸۷	سهم مناطق مختلف جغرافیایی از جمعیت کل علویان ترکیه.....
۸۹	توزیع جغرافیایی گروه‌های علوی در ترکیه.....
۹۷	تعداد خانه‌های جم موجود در ترکیه به تفکیک استان.....
۱۰۷	جمعیت برخی شهرهای ترکمن‌نشین عراق.....
۱۱۵	موقعیت جغرافیایی ترکمن‌های عراق.....
۱۱۸	سکونتگاه‌های ترکمن در سوریه.....

مقدمه

شیعیان عموماً در جغرافیای حساس خاورمیانه سکونت دارند که از نظر امنیتی و اقتصادی از گله‌های بین‌المللی محسوب می‌شود. در این میان شیعیان ترک به علت استقرار در خاورمیانه و نیز اوراسیا در منطقه حساس تری قرار دارند. اوراسیا و مناطق همجوار آن مانند بالکان، پلی اروپا و آسیا و اروپا هستند؛ بنابراین شناخت دقیق‌تر جغرافیای شیعیان ترک از لازمه‌های سیاست خارجی می‌شود. گفتنی است جمهوری اسلامی ایران در قلمرو شیعیان ترک با رقاباتی جدی، از قبیل ترکیه، روسیه و... روبه‌روست. همچنین ایران با داشتن بیشترین جمعیت شیعه آذری‌زبان و پیشرو بودن این شیعیان در عالم تشیع در صورت بهره‌برداری بهینه از این فرصت می‌تواند دروازه‌های نوینی را در مقابل فرهنگ و تمدن اسلامی - ایرانی بگشاید.

برای نیل به این مهم لازم است جغرافیای شیعیان ترک به درستی و بر پایه واقعیت‌های موجود و نیز بر پایه برآوردهای آتی ارزیابی و تحلیل شود و نهادهای سیاستگذار بر این اساس سیاست‌های مؤثری تدوین کنند. از سنین یگانه پرداختن به مفاهیمی مانند ژئوپلیتیک شیعی و شیعیان ترک در فضای نخبگی رسانه‌ای ایران رویه چندان رایجی نیست و برخی پرداختن به این موضوعات را سبب شیعه‌هراسی و افکار عمومی می‌دانند؛ ولی واقعیت این است که این مفاهیم برای دیگران کاملاً جا افتاده است و آنها برنامه‌های مقابله در برابر ژئوپلیتیک شیعی را تدوین کرده‌اند. از این رو نپرداختن به این موضوع نتیجه‌ای جز دور ماندن جامعه ایرانی از آن نخواهد داشت. همچنین پرداختن به مسئله قومیت در کنار مذهب تشیع سبب شناخت موزائیک‌وار و دقیق اجزای مختلف عالم تشیع و در نهایت درک بهتر تصویر بزرگ و کامل از جهان شیعه خواهد شد.

می توان گفت ضرورت های زیر سبب اهمیت شناخت شیعیان ترک شده است:

- لزوم تحکیم جهان تشیع و پیشگیری از فاصله گرفتن شیعیان ترک از جهان تشیع و ایران؛
- ضروری بودن سرمایه گذاری روی شیعیان ترک برای تقویت جایگاه ایران در جهان ترک؛

- مقابله با برنامه های بازیگران خارجی رقیب و دشمن علیه ایران در قلمرو شیعیان ترک؛
- افزایش دقت در شناخت شیعیان ترک برای پیوند آنها با امت یکپارچه اسلامی - شیعی؛
- سنجش زمینه های رواج جریان های تکفیری در بین شیعیان ترک و تبیین راهکارهای مقابله با رواج آنها؛

به منظور دستیابی به اهداف فوق، پاسخگویی به سؤال های زیر حائز اهمیت است:
- شیعیان ترک به آموزه های انقلاب اسلامی و سیاست های جمهوری اسلامی ایران چه نگاهی دارند؟
- پیوند بیشتر آنها با ایران چیست؟

- رقبای ایران در حوزه نفوذ شیعیان ترک کدام کشورها هستند و چه جایگاهی دارند؟
- گرایش شیعیان ترک به ایدئولوژی حکومت اسلامی ایران چگونه است؟
- دوری شیعیان ترک از جمهوری اسلامی ایران چه آسیب هایی برای جهان اسلام و امت شیعه همراه دارد؟

محدوده مکانی پژوهش، جغرافیای شیعیان ترک زبان خارج از ایران شامل جمهوری آذربایجان، جمهوری ترکیه، عراق، سوریه، روسیه، گجستان، قزاقستان، ازبکستان، قرقیزستان، ترکمنستان، چین و شبه جزیره بالکان است. محدوده زمانی نیز وضع کنونی شیعیان این مناطق است. البته در تشریح وضعیت شیعیان مناطق مختلف به تاریخچه اجمالی حضور شیعیان در این مناطق اشاره خواهد شد. روش پژوهش عمدتاً به صورت اسنادی است. در این پژوهش از کتاب، برنامه های رسانه ای نوشتاری، دیداری - شنیداری و الکترونیکی، مقالات همایش ها و مصاحبه های صاحب نظران استفاده شده است.

در فصل اول، تاریخچه شیعیان ترک تشریح می شود؛ بدین منظور تاریخچه اجمالی جوامع و حکومت های ترک و نیز روند تاریخی شیعه گری بین ترک ها به اجمال بررسی می شود.

فصل دوم کتاب به مباحث ژئوپلیتیک تشیع و جهان ترک به صورت مجزا می پردازد و در انتهای فصل ژئوپلیتیک این دو با هم مقایسه و نقاط ضعف و قوت ها ارزیابی می شود. زیرفصل های فصل دوم عبارتند از: جغرافیای تشیع، ژئوپلیتیک شیعی، مناطق

ژئوپلیتیک شیعی، ژئواکونومی شیعه، ژئوکالچر شیعه، سیر تاریخی ژئوپلیتیک شیعه، ژئوپلیتیک جهان ترک، مقایسه ژئوپلیتیک شیعی و جهان ترک.

در فصل سوم که بخش اصلی کتاب را تشکیل می‌دهد، جغرافیای شیعیان ترک تشریح می‌شود. در این فصل شیعیان ترک در کشورها و جوامع جمهوری آذربایجان، شیعیان جعفری و علویان ترکیه، ترکمن‌های عراق و سوریه، روسیه، ازبکستان، قزاقستان، قرقیزستان، ترکمنستان، جمهوری خلق چین و شیعیان ترک‌زبان در جمهوری‌های لتونی، لیتوانی و استونی، در منطقه بالکان در قالب زیرفصل‌های مجزا مورد مطالعه قرار می‌گیرند. در این خصوص ضمن ارائه تاریخچه اجمالی شیعیان، مشخصات سرزمینی (موقعیت جغرافیایی، جغیت، شهرهای مهم و...)، ساختارهای فرهنگی - اجتماعی و سیاسی و در نهایت موقعیت سیاسی شیعیان در هر کدام از حوزه‌های جغرافیای مذکور تبیین می‌شود. ذکر این نکته خالی از فایده نیست که شیعیان ترک ممکن است جز مناطق یادشده در مناطق دیگری از جهان هم باشند ولی به دلیل اهمیت کم و در دسترس نبودن اطلاعات از بیان آنها پرهیز شده است. همچنین ابرام شیعه در ایران (مانند آذری‌ها، قشقایی‌ها، خلیج‌ها و افشارها) در این مطالعه قرار ندارند؛ زیرا این مردمان بخش مهمی از شیعه ایرانی (قلب شیعه) هستند و هدف این کتاب بررسی وضعیت شیعیان ترک خارج از مرزهای ایران و رابطه آنها با قلب شیعه است.

فصل چهارم کتاب با عنوان «شیعیان ترک و جمهوری اسلامی ایران» به تقابل رویکردهای ناسیونالیستی (ترکی-ایرانی)، رقبای ایران در جغرافیه سیاسی ایران، فرصت‌ها و تهدیدهای شیعیان ترک برای ایران و راهکارهای جذب شیعیان ترک می‌پردازد. فصل پنجم و پایانی کتاب نیز به نتیجه‌گیری بحث اختصاص یافته است که در آن ضمن جمع‌بندی اجمالی مطالب بیان شده، نتیجه بحث ارائه می‌شود.